

Я.В. Любивий, доктор філософських наук
провідний науковий співробітник
Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України

ВИБІР МЕТОДОЛОГІЇ ЯК ПРОБЛЕМА ПРАКТИЧНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ФІЛОСОФІЇ

Для дослідження суспільства, що реформується необхідно поєднати самоорганізаційні, рефлексивні, мережеві й соціально-конструктивні методологічні підходи, що репрезентовані різними соціально-філософськими концепціями й теоріями. Демократичні соціальні інститути в постіндустріальному інформаційному суспільстві можуть рефлексивно конструюватися в самоорганізаційній діяльності громадянського суспільства.

Ключові слова: методологія, мережеве суспільство, самоорганізація, рефлексивне суспільство, соціальне конструювання, практична філософія.

Останніми десятиліттями у світі відбуваються значні цивілізаційні зрушення. До так званого «золотого мільярда» наближаються за технологічним та соціальним розвитком країни, з населенням біля трьох мільярдів чоловік (Китай, Індія, Бразилія та деякі інші). Все більше людей у світі поступово долучаються до сучасного способу життя, дбайливого і водночас вимогливого ставлення до кожного індивіда. Щоб ввійти до кола високорозвинених країн, – до «суспільства знання», – необхідно глибоко засвоїти сучасні цивілізаційні цінності й настійливо прагнути втілити їх у власне життя. У сучасному рефлексивному суспільстві, яке характеризується наявністю значної кількості освічених, соціально свідомих й соціально компетентних громадян, без соціогуманітарних наук, що формулюють соціальні цінності, і без розвинутої культури, що відповідно мотивує кожну людину і водночас об'єднує людей, це зробити практично неможливо.

Для дослідження кризового суспільства, що реформується і змінює цивілізаційні цінності й вектор розвитку, способи практичної діяльності, норми взаємодії індивідів, перебудовує характер діяльності соціальних інститутів необхідні особливі концептуальні підходи. Системний підхід щодо окремих соціальних інститутів, соціальних кластерів та сегментів суспільства необхідно доповнювати самоорганізаційним та мережевим підходами для відображення мережевої взаємодії соціальних суб'єктів, структурування та конструювання певних сторін соціальної реальності та соціальної дійсності як такої [36].

Останніми роками та десятиліттями з'явилися соціально-філософські концепції, що виробляють нові підходи для дослідження суспільства, що змінюється. Серед них можна назвати концепції соціальної самоорганізації («синергетичного суспільства») (Г.Хакен, Ф.А.фон Хаек та ін.) [32;35]; суспільства з високою та низькою синергією (Р.Бенедикт, А.Маслоу)[23]; інформаційного суспільства (Д.Бел, Й.Масуда, Ф.Уебстер та ін.) [2;25]; суспільства знання (Д.Бел, П.Дракер, О.Тофлер)[2;31]; суспільства ризику (невизначеності) (У.Бек, Е.Гіденс та ін.) [37;5]; віртуального суспільства (С.Вулгар, Л.Ленгман та ін.) [44;42]; мережевого суспільства (М.Кастельс та ін.) [11;12]; рефлексивного суспільства (Е.Гіденс, В.С.Лефевр та ін.) [5;17]; самоконструйованого суспільства (соціального конструювання реальності) (П.Бергер, Т.Лукман та ін.) [3]. Кожна з цих концепцій відображає певний аспект або зріз розвитку суспільства і може бути застосована для аналізу суспільства у відповідності до тієї чи іншої мети дослідника.

При винайденні того чи іншого метода аналізу дійсності (як соціальної, так і природної), цей метод з самого початку доповнюється відповідною пояснюючою онтологією та картиною світу, які на першому етапі таких досліджень абсолютизуються. Коли було запропоновано синергетичний підхід до аналізу певних явищ (І.Пригожин, Г.Хакен та ін.)

[28;29;30;33], широкий науковий загал майже відразу вирішив, що сутністю світу є його самоорганізація аж починаючи від моменту Великого вибуху. Коли стали звертати увагу на важливе значення електронних мереж у житті соціуму, зразу почали реанімувати концепцію Д.Бома про хвильову природу Всесвіту, всі речі, явища й процеси якого є результатом інтерференції хвиль (які також можуть бути в певних ситуаціях їх фіксації й корпускулами). Кожний з цих підходів має право на існування. Однак необхідно розрізняти ситуацію, коли певна система методів може бути використана комплексно при необхідності більш повного вивчення процесів та явищ, і ситуацію, коли певні методи є альтернативними, взаємовиключними, можуть застосовуватися паралельно незалежно один від одного. Якщо виникне потреба у більш повному аналізі соціальної реальності, ніщо не заважає ці концепції використовувати комбіновано, або в тій чи іншій послідовності. Наприклад, досліджуючи соціальні мережі (відповідно до концепції соціальних й телекомунікативних мереж), можна свідомо (відповідно до ідеї рефлексивного суспільства) за певним узгодженим планом конструювати (відповідно до концепції конструювання соціальної реальності) самі ці мережі, вводячи додаткові ціннісні й нормативні параметри, завдячуючи цьому, вибудовувати нові соціальні інститути, або реформувати вже існуючі.

Значення особливостей природи людини для формування суспільних відносин.

Соціальна теорія (або їх сукупність) може бути конструктивною лише тоді, коли вона з достатньою повнотою відображає самі суспільні процеси, а також адекватно враховує глибинну природу людини. Дослідження соціобіологів та еволюційних генетиків (Р.Докінз, Е.О.Вільсон, К.Лоренц та інші)[8;18;9] виявили найважливіші риси природи людини, що закріпилися генетично в процесі біосоціального добору в період формування людини розумної (Homo sapiens). Природною особливістю людини є великий, у порівнянні з іншими приматами, мозок, високий соціальний й технологічний інтелект. Але, разом з тим, немовля людини потребує особливої уваги з боку і батька, і матері протягом перших, принаймні чотирьох, років життя. Якщо у дитини не було батька, шанси на виживання у первісному племені у неї зменшувалися на порядок. А якщо у дитини не було обох батьків, шанси на виживання в неї зменшувалися на два порядки. Цим зумовлена необхідність існування парної сім'ї у людини замість гарему, як це має місце у переважній більшості ссавців. Племена, в яких було недостатнє піклування обох батьків стосовно дитини, були не чисельними і зникали. Необхідністю турботи про немічне немовля зумовленатакож відносна рівноправність чоловіка й жінки у шлюбі: не лише чоловік, але й жінка брала участь у виборі шлюбного партнера. Напевно, з існуванням відносно великого мозку в результаті генетичного зчеплення ознак пов'язана і заборона інцесту у людини, оскільки внаслідок останнього у неї виникали генетичні захворювання. З певним рівноправ'ям у шлюбі між чоловіком і жінкою пов'язана й відносна рівноправність чоловіків у племені, в якому головним чоловічим заняттям було полювання на великого звіра, що було пов'язано з однаковою мірою ризику для кожного мисливця. Сукупність зазначених обставин свідчать, що однією з найважливіших рис людини є людяність, взаємна турбота між людьми, яка закріпилася в результаті біосоціального добору, що тривав сотні тисяч років. Внаслідок цього добору були більш чисельними й більш конкурентоспроможними ті племена, в яких переважали такі суспільні якості як високий інтелект, рівні права, соціальна солідарність та людяність [22].

При виникненні перших держав шляхом завоювань і підкоренні одними племенами інших (5-6 тисяч років тому), у суспільних відносинах зменшувалася міра людяності й зростала міра насильства, яке згодом закріплювалося інституціонально. Внаслідок цього виникає надмірна соціальна несправедливість і нерівність, що пригнічує людяність, котра внутрішньо притаманна природі людини.

Індустріалізація суспільства, що розпочалася в Англії з кінця XVIII ст. створила потребу у працівникові, який не був би скутий становими обмеженнями і мав би можливість вільно продавати свою робочу силу. Це врешті-решт призвело до Американської та Великої Французької революцій, що започаткували подолання становості суспільства та юридичне оформлення рівних прав його членів. Однак, окремий індивід ще розглядався як гвинтик потужної, але неповороткої та громіздкої індустріальної системи.

Глобалізація в добу постіндустріалізму та самоорганізація громад.

У добу постіндустріалізму (з 60-х років ХХ ст.) виникає суспільство знання й зростає значення ініціативного, самостійно мислячого працівника, активної творчої індивідуальності. В цей період зростає відчуття самоцінності людського життя, загострюється потреба в справедливості суспільних відносин та соціальній рівності, котрі сформувалися в процесі антропосоціогенезу у первісному суспільстві ще сотні тисяч років тому. Такі зміни створюють можливість переходу від конфронтаційного суспільства зі значною соціальною дистанцією й напругою між його членами (суспільства з «низкою синергією») до суспільства збалансованих солідаристських відносин між його членами і завдяки цьому – творчому, продуктивному й конкурентоспроможному (суспільству з «високою синергією») [23].

У зв'язку з глобалізацією відбувається послаблення ролі національних держав і посилення ролі транснаціональних (та інших) корпорацій [6]. Але зростання ролі корпорацій відбувається не лише тому, що вони виробляють високотехнологічні товари й створюють високооплачувані робочі місця. Вони, крім іншого, стають соціально відповідальними корпораціями [16] і беруть на себе частину зобов'язань держави по соціальному забезпеченню своїх працівників (соціальний пакет для працівника і розв'язання деяких соціальних і екологічних проблем в локальному регіоні, де зазначені корпорації реалізують власні проекти). Проте, поряд з державою та корпораціями в сучасному світі формується нова якість громадянського суспільства у вигляді мереж більш активних самодостатніх громад, поєднаних між собою, окрім іншого, мережами телекомунікацій. У цьому пов'язаному з глобалізацією процесі локалізації зростає роль місцевих громад, що самоорганізуються знизу освіченими й компетентними громадянами і при безпосередньому спілкуванні віч-на-віч, і через низку інформаційних мереж. Громади (як і держава, і корпорації) реалізують важливі суспільні функції соціальної підтримки, обміну ідеями, вироблення важливих суспільно значущих рішень, контролю за діяльністю як державного апарату, так і діяльності корпорацій. Члени громад все частіше виконують завдання самоорганізації власних членів в екстремальних випадках (війн, стихійних лих тощо), беруть участь у волонтерській діяльності.

Перед багатьма недостатньо розвиненими сучасними країнами постав виклик – або зазнати руйнівних катаклізмів, падіння рівня й тривалості життя, або реформуватися, оскільки технологічна модернізація неможлива без соціальної модернізації. Для цього необхідно активним освіченим членам суспільства засвоювати сучасні технологічні й наукові знання, включаючи й соціогуманітарні науки, оволодівати навичками з метою організації відповідних соціальних рухів. Та чи інша країна в добу постіндустріального інформаційного суспільства може конкурувати з іншими країнами в тому випадку, якщо вона буде водночас самоорганізованим, рефлексивно сконструйованим мережевим громадянським суспільством знання. Таке громадянське суспільство асимілює частину державних функцій подібно до того, як частину цих функцій взяли на себе соціально відповідальні корпорації.

Альтернативи революційних змін у суспільстві, що розвивається.

Важливим питанням при аналізі соціальних змін є питання революції. Революція змінює соціальну систему. Ліквідація застарілого політичного режиму не призводить до автоматичної заміни політико-економічної суспільної системи на більш досконалу. Для такої заміни необхідна достатня мотивація економічно активної частини громадян, наявність в суспільстві критичної маси лідерів-організаторів та лідерів думок, наявність добре підготовлених інтелектуалів, котрі можуть формулювати цивілізаційно значущі стратегії суспільних дій. Особи, що не зацікавлені у змінах, зазвичай популістично апелюють до споживацьких інстинктів «населення», і головним чином, до тих категорій населення, котрі можна віднести не стільки до люмпен-пролетаріату, скільки до люмпен-споживачів. Тому вирішальним чинником суттєвих соціальних змін має стати не заміна політичного режиму, а революція свідомості – засвоєння інноваційних цінностей і втілення їх у суспільні відносини й у весь спосіб життя більшості членів суспільства.

Після революційної заміни реакційного суспільного режиму суспільство опиняється в точці біфуркації, в якій може бути вибір відносно трьох основних траєкторій руху. Або після контрреволюції суспільство повернеться до старих, хоча і трохи підлагоджених схем

діяльності. Але при такому виборі суспільство буде нарощувати відставання від розвинених країн. Або в суспільстві (чи окремих його регіонах) гору візьмуть анархія і бандитизм, що порушать суспільний порядок, і даний соціум почне швидко деградувати. Або суспільство активізує власний потенціал і почне прискорено розвиватися. Останній вибір вимагає консолідації політичної волі суспільства на стратегії створення умов для реалізації людського потенціалу його громадян – як професійних інтелектуальних знань, так і практики соціальних відносин між людьми, що найповніше сприяють етосу суспільства знань. Історичний досвід розвинених країн свідчить, що суспільство знання формується роками і, навіть, десятиліттями, однак ліквідація чинників, що заважають розвитку має бути рішучою. А для цього потрібна потужна самоорганізація суспільства знизу, яка охопила б переважну частину креативного класу людей, здатних до професійного й комунікативно-дискурсивного самовдосконалення. Якщо суспільство стало на шлях глибоких реформ, зрушити його з цього шляху неможливо. Проте, дуже непросто стати на цей шлях і зробити ці зміни незворотними. Для цього інтелектуали повинні всебічно дослідити суспільство, що трансформується, розглянути його і як інформаційне, і як суспільство знання, і як таке, що самоорганізується, і як рефлексивне, і як мережеве, і як віртуальне, і як таке, що самоконструюється. Кожна з цих концепцій виокремлює як вирішальний чинник у розвитку суспільства або визначальний ресурс розвитку (наприклад, інформація, знання тощо), або спосіб його конституювання (шляхом самоорганізації, шляхом ризоматичного розростання мереж, шляхом конструювання суспільних відносин), а також як таке, що залежить від констеляції свідомого вибору траєкторії розвитку його членами (так звана соціальна рефлексія, що може доповнюватися подвійною рефлексією, рефлексією вчених-суспільствознавців (Е.Гіденс))[5]. Інакше кажучи, для аналізу поточного стану соціуму і вироблення стратегії його розвитку необхідна максимально широка актуалізація теоретичного арсеналу сучасної суспільствознавчої теорії, котра узагальнює досвід розвинених країн, який з певними адаптаціями може бути застосований і до країн, що розвиваються.

Швидкості й організованості здійснення соціальних змін сприяє інтенсивність та якість комунікації. Якщо у 1989 році «оксамитні» революції у Східній Європі були телевізійними, а Арабська весна 2011 року була мобільно-телефонною та твітерною, то Другий Майдан 2013-2014 рр. був фейсбучною та смартфонною революцією. Однак, найважливішим тут мають бути такі політичні зміни, що сприятимуть переходу економіки країни в режим привабливості для інвестицій, відсутності корупції. Революція свідомості, що викликала розуміння ідеї необхідних соціальних змін, відбулася, однак це розуміння треба з достатньою повнотою втілити у суспільні відносини й у весь спосіб життя та менталітет більшості громадян. Проблема, що стоїть перед суспільством знаходиться у соціально-герменевтичній площині. Необхідно, щоб глибина розуміння ідеї змін у суспільній свідомості та суспільній ідентичності була достатньою для формування мотивацій громадян застосувати ці ідеї у практичній діяльності, і через посередництво комунікації та соціального дискурсу оволодівати навичками реалізації цих ідей. Завдання філософії полягає у поясненні процесів у суспільстві, що реформується, виявленні історичної логіки і тенденцій розвитку суспільних процесів і з'ясуванні способів вироблення життєвої стратегії людини в суспільстві, що прискорено змінюється.

Революція свідомості створює передумови для конструювання системи бажаних соціальних відносин. Ефект самоздійснюваного пророцтва (Р.Мертон)[24] демонструє велику силу колективних очікувань; однак тут ці очікування пасивні і, до того ж, з негативним налаштуванням колективної свідомості на майбутні прогнозовані події. Для досягнення позитивних наслідків у саморозгортанні суспільних процесів необхідне соціальне конструювання реальності, що орієнтоване на позитивні цінності, цілі й сценарії і здійснюване з урахуванням інтересів всіх, або майже всіх членів суспільства. Позитивна реструктуризація соціуму, конструювання нових більш продуктивних і людських суспільних відносин залежить від рівня та якості знань, в тому числі й соціогуманітарних, які виробило та засвоїло це суспільство, рівня особистісного розвитку членів цього суспільства, вміння налагоджувати мережеві зв'язки та виробляти спільні цінності та цілі діяльності. Такий

рівень напрацьованого взаєморозуміння, взаємної довіри між громадянами та навичок спільної діяльності між ними можна також назвати інтелектуальним та соціальним капіталом (О.Лазоренко)[16].

Суспільство знання та «соціальний капітал».

Сучасне суспільство часто називають постіндустріальним (Д.Бел, О.Тофлер та ін.) [2;31], підкреслюючи, що таке суспільство долає деякі звичні характеристики доби індустріалізму, особливо в секторі виробництва. Виробництво стає автоматизованим, високотехнологічним, інноваційним, орієнтованим на споживача та сферу послуг, що зростає. Безпосередній виробник має виконувати не механічні функції, а бути творчим, винахідливим та ініціативним.

Розповсюдження комп'ютерних технологій як важливої складової виробництва та інших сфер суспільного життя підштовхнуло дослідників конкретизувати постіндустріальне суспільство як інформаційне суспільство, оскільки на перший план виходить роль і значення інформації у суспільному житті (Д.Бел, М.Кастельс, Й.Масуда, М.Порат, Т.Стоуньєр та ін.)[2;11;12;21;25]. В інформаційному суспільстві більшість працюючих займаються виробництвом, переробкою та реалізацією інформації. Сучасні виробничі процеси, включаючи не лише виробництво продукції для споживання, але й самого виробничого обладнання керуються за допомогою програм, створених вченими, інженерами та програмістами на сучасних комп'ютерах. Інформація стає одним з основних ресурсів життєзабезпечення суспільства. Інформаційні ресурси стають еквівалентними природним, в тому числі й енергетичним, ресурсам, оскільки за їх допомогою можна досягти значної економії природних ресурсів.

Коли серед всієї сукупності інформаційних процесів виокремлюють вищу їх форму – знання, в такому разі інформаційне суспільство розглядають як суспільство знання. Знання є найбільш суттєвою, структурною інформацією, яка глибоко засвоєна індивідом, просякає його життєвий світ і примножується у процесі його творчості. Висока інтенсивність творчості людини при виробленні нею різноманітних інновацій та ноу-хау є базовою характеристикою суспільства знання. В суспільстві знання найбільш вигідними інвестиціями вважаються інвестиції в людину (в «людський капітал») – в її освіту, професійну підготовку, здоров'я, благополуччя[16].

Важливим, хоча і не єдиним, показником належності даного соціуму до суспільства знання є рівень освіченості населення. Розвинені країни мають високий рівень освіти; наближаються до такого ж рівня й країни, що розвиваються. В Україні біля 80 відсотків випускників шкіл поступають у виші. Лише біля однієї третини (а то і менше) студентів отримують освіту на бюджетній формі навчання. Більше двох третин студентів сплачують за навчання. Лише одна п'ята частина цих коштів витрачається на зарплату викладачам, аренду приміщень та утримання адміністративного апарату вишів. На жаль інвестори (студенти та їхні батьки) не можуть впливати на розподіл сплачуваних ними коштів з метою підвищення якості навчання (на підвищення зарплати викладачам, ведення наукової роботи, відрядження викладачів та аспірантів, переклад найкращих іноземних навчальних посібників та наукової літератури з низки дисциплін на українську мову, придбання сучасної літератури тощо). Сплата за навчання в українських вишах по відношенню до середньої зарплати є найвищою у світі. Це свідчить про монопольну змову осіб, що контролюють освітній процес. Разом з тим це показує, що сплачуючи надмірно високу плату за навчання, студенти та їхні батьки мають надзвичайну мотивацію до того, щоб максимально наблизитися до добробуту суспільства знання.

Важливість підготовки як всього населення (людського капіталу), так і еліти (інтелектуального та соціального капіталу) для майбутніх позитивних соціальних змін розуміли ще в стародавньому світі. Наведемо декілька прикладів з історії Китаю, Стародавнього Риму, Ізраїлю, Бразилії, Індії, – на перший погляд дуже різних країн, але їх об'єднує розуміння елітою (яка не завжди співпадає з правлячою верхівкою) для успішного суспільного розвитку. У стародавньому та середньовічному Китаї, починаючи з виникнення імперії у 221 р до н.е. заохочувалися виробнича майстерність і беззастережна покірність мас з одно-

часним ретельним відбором управлінської еліти. Багатоступеневі іспити по всій країні відбирали найбільш талановитих хлопчиків, що поєднували літературно-філософські здібності з бойовою майстерністю. Вже у XX столітті реформа Ден Сяо Піна («одна дитина у сім'ї») через одне покоління привела до стрімкого зростання економіки й технологічного рівня виробництва в країні. Під час Другої Пунічної війни римляни не могли протягом декількох років перемагти військо Ганнібала, котрий контролював значну частину Італії, однак не міг подолати укріплень Риму. Римляни цілеспрямовано протягом багатьох років виховували хлопчиків, що мали стати майбутніми воїнами-переможцями війська Ганнібала. З часів Вавилонського полону ізраїльтяни цілеспрямовано підтримували високий рівень різноманітних знань, особливо духовних. У другій половині XX – початку XXI ст.ст. незважаючи на постійну військову загрозу й періодичне ведення бойових дій, Ізраїль займає одне з перших місць у світі (після США) з наукових та конструкторських розробок на душу населення. У швидкому розвитку високотехнологічного виробництва у Бразилії, зокрема літакобудуванні, не останню роль відіграє не лише технологічна, але й гуманітарна підготовка широкого кола людей, одним з прикладів цього є вчення Пауло Фрейре, що спрямоване на підняття рівня освіти та пробудження в людині гідності, викладене, зокрема, у його «Педагогіці пригнічених»[34]. Успіхи Індії в підготовці кадрів для сучасних інформаційних технологій напевно були закладені ще дві з половиною тисячі років тому розвитком філософії, математики, логіки та інших наук і традицією передавання знань від учителя до учня.

Концепція віртуального суспільства.

В контексті концепції інформаційного суспільства можна розглядати і концепцію «віртуального суспільства», або віртуальних вимірів буття суспільства. Сутність ідеї цієї концепції полягає в тому, що значна частина процесів, що забезпечують функціонування інформаційного суспільства реалізуються у віртуальній реальності[1;2;14;38;39;40;41;42;43;44]. Значна кількість інженерно-конструкторських (а також і інших) напрацювань тут здійснюється на віртуальних ймовірнісних моделях. Науковець або інженер-конструктор за допомогою власної уяви й інформаційної віртуальної моделі (віртуальної реальності першого порядку), що її дублює на моніторі комп'ютера, по-перше, утримує цю модель протягом певного часу, і, по-друге, експериментує, обирає віртуальним ігровим способом з великої кількості варіантів (віртуальної реальності другого порядку) найкращий для втілення цієї моделі в бажаний результат. Ефекти віртуальної реальності використовуються в економіці при варіативному моделюванні макроекономічних процесів, а також при розрахунках можливих наслідків того або іншого економічного проекту. В різноманітних жанрах мистецтва все ширше реалізується робота митця з віртуальною моделлю твору, а також співтворчість в мережі Інтернет у співавторстві різних митців або в діалозі з аудиторією; окремі представники такої співтворчої аудиторії можуть виявитися дуже креативними та кваліфікованими і нерідко стають співтворцями. Різноманітні по предмету інтересів віртуальні співтовариства (network communities) можуть утворюватися в мережах Інтернет. З цих співтовариств особливе місце займають ті, що можуть впливати на реструктуризацію суспільних відносин – інтелектуали та представники громадянського суспільства.

Разом з тим, віртуальна реальність проявляється в суспільстві і в негативному аспекті за посередництвом так званих перетворених форм (про які йшлося ще в «Капіталі» К.Маркса) або симулякрів (Бодріяр)[4]. Замість реальної політики, економіки, культури засоби масової інформації репрезентують масовій аудиторії відповідні симулякри. Так, наприклад, віртуальна політика полягає в тому, що імідж політика, створюваний політтехнологами набуває більшого впливу на виборців, ніж його програма; віртуалізація економіки призводить до того, що бренд товару має більше значення для споживача, ніж його реальні властивості; віртуалізацію культури може проявитися, зокрема, в тому, що трейлер фільму, може залишати у глядацької аудиторії більше враження, ніж сам фільм (Д.Іванов) [10].

Крім цих соціальних концепцій можна назвати ще декілька такого ж типу (М.Д.Култаєва, В.В.Лях, О.І.Навроцький, І.І.Шеремет) [15;20;21], які разом з наведеними вище можна умовно зарахувати до концепцій першої групи. Вони показують, на якому

етапі розвитку знаходиться сучасне суспільство, які головні чинники й ресурси його розвитку і яке місце в ньому займає безпосередній виробник. Найбільш конкурентоспроможні країни світу належать до постіндустріального інформаційного суспільства знання, в якому вирішальна рушійна роль у розвитку належить освіченій творчій людині. З іншого боку, турбота про розвиток і благополуччя людини вигідно всьому суспільству в цілому. В процесі глобалізації найрозвинутіші країни світу конкурентно впливають на інші країни, стимулюючи їх не лише до технологічних інновацій, але й до більш чемного ставлення до власних громадян. Потерпають у цій ситуації ті особи, які не мають бажання працювати над собою й самовдосконалюватися і тому не витримують конкуренції.

У процесі дослідження сучасного суспільства важливо з'ясувати не лише сутнісні характеристики сучасного суспільства, але й механізми його розвитку, а також способи активізації цих механізмів. І тут необхідно виокремити другу групу соціальних концепцій, зокрема, концепцію самоорганізації соціуму, рефлексивного суспільства, мережевого суспільства, самоконструйованого суспільства та деякі інші. Якщо концепції першої групи демонструють модель розвинутого інформаційного суспільства, яку прагнуть втілити суспільства, що розвиваються та реформуються, то концепції другої групи демонструють методи та способи практичної діяльності за допомогою яких креативний клас країн, що розвиваються, можуть реалізувати бажану модель у життя. У цьому сенсі концепції другої групи дають орієнтири для активних верств громадянського суспільства для вибору методів, способів та схем діяльності і стають методами практичної соціальної філософії.

Самоорганізаційний підхід у дослідженні суспільства.

Із згадуваних вище теоретичних підходів другої групи найбільш широким, що може включити в себе і інші соціальні концепції, є самоорганізаційний підхід. Самоорганізація є базовим механізмом утворення та еволюції не лише соціальних систем, але й всього розвитку Всесвіту з моменту Великого вибуху. Форму процесові природної самоорганізації надають певні фізичні, фізико-хімічні та деякі інші константи, закони та закономірності, а також так звані аттрактори, що надають природним процесам, явищам та речам певної конкретної форми. По аналогії з цим, життя суспільства визначають певні параметри життєзабезпечення людської популяції, а також соціальні цінності, норми та деякі інші параметри соціальних систем[32]. Найважливішим для нашого аналізу тут є те, що різні суспільні системи, засновані на дещо відмінних соціальних нормах та цінностях (аттракторах) конкурують між собою. Виживають та займають чільне місце у світі ті з них, котрі створили найкращі умови для гідного життя людини й реалізації нею власного творчого потенціалу. Однією з суттєвих характеристик цих найбільш розвинутих й конкурентоспроможних соціумів є напрацьований роками, і, навіть, десятиліттями людський та соціальний капітал. Соціуми, що не орієнтовані на підтримання та розвиток людини та її найкращих якостей, в сучасних умовах глобалізованого суспільства швидко деградують.

Концепція самоорганізації є не лише важливою пояснюючою концепцією, але й такою концепцією, що дає людині знання про закономірності розвитку соціуму, а разом з цим знанням і уявлення про те, яким чином вона може сама брати активну участь в самоорганізації суспільства, виходячи з власних інтересів та цінностей. Шляхом комунікації з іншими, людина може усвідомити свої справжні, не спотворені маніпуляцією, цінності і в процесі суспільного дискурсу узгодити свої інтереси з інтересами інших членів соціуму. Роль свідомого вибору людини зростає в період суспільних криз, революційних ситуацій та постреволюційного перетворення суспільства – у момент проходження траєкторії суспільного розвитку через точки біфуркації при заміні одного соціального аттрактора (або парадигми суспільного розвитку) на інший. Вибір траєкторії майбутнього розвитку суспільства у точці біфуркації креативним класом та більшістю суспільства залежить від багатьох чинників: від рівня освіченості членів суспільства, їхнього соціального досвіду, морального стану суспільства та деяких інших обставин.

Самоорганізація суспільства, як і всього Всесвіту в цілому, є більш фундаментальним процесом ніж та чи інша форма його організації. Зміна соціальних парадигм, а також форм суспільного устрою є насправді єдиним самоорганізаційним процесом, що відбувається в

історичному часі, і полягає у проходженні суспільством низки точок біфуркації і заміні одного соціального атратора, який ґрунтується на певній системі цінностей і норм, на інший. Однак, при прийнятті тези про заміну одних суспільних парадигм на інші, необхідно мати на увазі, що при всьому цьому незмінним залишається певне ядро соціальності, пов'язане з людською природою, закладеною сотні тисяч років тому в період антропо-соціогенезу і яке можна охарактеризувати одним ключовим словом – людяність. Сюди входять найкращі людські якості, зокрема, соціальна рівність, яка охоплює і рівність між чоловіками й жінками. Вже зазначалося вище, що суспільство, в якому позитивні соціальні й моральні якості переважають негативні, є найбільш конкурентоспроможним в сучасних умовах – суспільством з високою синергією.

Самоорганізаційний підхід виявляється досить плідним при аналізі виникнення і зникнення різноманітних соціальних утворень – інститутів, організацій, об'єднань, підприємств. В умовах сучасного стрімкого розвитку технологій виникають шляхом самоорганізації і, водночас, зникають багато нових підприємств, дослідницьких установ, регуляторних органів, венчурних фірм. Так, наприклад, венчурна фірма зі штатом біля десятка чи трохи більше співробітників, може розробляти найпередовіші ноу-хау завдяки тому, що в даному суспільстві існує розвинене наукове середовище, а також тому, що фахово підібрані й гармонійно «стиковані» між собою творчі особистості, а не лише добре оплачується дослідницька праця. Венчурні фірми постійно самоорганізуються і досить часто розпадаються після виконання дослідницько-конструкторського проекту. Тому при аналізі цих процесів не дуже добре застосовувати лише системний метод [19].

Таким чином, самоорганізаційний підхід дозволяє аналізувати суспільні процеси в умовах співпраці, співіснування та конкуренції цивілізацій, як на рівні окремої країни чи групи країн, так і на рівні соціальних груп, соціальних інститутів, окремих господарських одиниць, а також окремих індивідів. Інакше кажучи, соціально-самоорганізаційні процеси можна розглядати на мега-, макро- та мікрорівні. Якщо потрібно, то можна в інтересах дослідження додавати ще деякі підрівні та додаткові рівні. В залежності від рівня дослідження обирається та чи інша система відліку стосовно соціальних явищ та процесів. Крім того, можна, з одного боку, розглядати самоорганізацію окремої системи у певному соціальному середовищі. З другого боку, можна розглядати самоорганізаційні процеси в аспекті взаємодії декількох соціальних суб'єктів, соціальних систем тощо, що у своїй сукупності утворюють також соціальне середовище.

Самоорганізаційний підхід при дослідженні суспільства є універсальним, оскільки під поверхнею різноманітних організаційних форм суспільного устрою знаходиться процес самоорганізації, який рано чи пізно призведе до заміни віджилої суспільної форми на більш досконалу, що мовою соціальної синергетики означає заміну одного соціального атратора на інший. Незмінними при цьому залишаються певні соціо-антропологічні константи (заборона інцесту, традиційна форма родинних відносин, все зростаюча турбота батьків про дітей і членів родини одного до іншого, людяність тощо).

Роль подвійної рефлексії у самоорганізації соціуму.

При проходженні соціально-самоорганізаційного процесу через точки біфуркації надзвичайно зростає роль свідомого вибору, соціально-світоглядної рефлексії, роль і значення особистості у соціально-історичному процесі. Однак, соціальна рефлексія відіграє велику роль не лише у біфуркаційних точках суспільного розвитку, але й у всьому соціальному процесі як такому. Не лише суспільні відносини, але й будь-яка діяльність людини в тій чи іншій мірі усвідомлюється нею. Вчені-суспільствознавці здійснюють кваліфіковану рефлексію суспільних процесів та явищ, яка відрізняється за інтенсивністю від соціальної рефлексії середньостатистичного індивіда. Тому таку рефлексію називають подвійною рефлексією (Е.Гіденс) [5]. Причиною того, щоб називати суспільство рефлексивним, є все більш повне, хоча і дещо популяризоване засвоєння соціально-регулятивного знання все ширшим колом громадян, які не є у строгому значенні слова професійними дослідниками у галузі суспільних наук. Кількість людей, що здобувають вищу освіту та середню спеціальну освіту з кожним роком у світі зростає. Більшість з них прослуховує соціогуманітані дис-

ципліни, на які є запит не лише у філософів, психологів, соціологів, юристів, економістів, але й у маркетологів, менеджерів та інших управлінських та офісних фахівців. Є запит на соціогуманітарне знання і у фахівців з інженерно-технічних та комп'ютерних спеціальностей. В цьому сенсі судження широкого загалу про суспільні процеси з кожним роком стають все більш і більш кваліфікованими. Більшість працюючих і навіть пенсіонерів у розвинених країнах добре орієнтуються у найближчих і більш віддалених перспективах розвитку економіки і тому, знають, акції яких підприємств вигідно купувати, а яких – ні. Вони добре орієнтуються в екологічних проблемах та демографічних перспективах, вміють оцінювати діяльність тих чи інших партій, розуміють роль та значення морального вибору та духовних практик. Багато з них, в результаті засвоєння певного досвіду, вміють розпізнавати ситуації, коли хтось здійснює спроби маніпулювати їх свідомістю через засоби масової інформації або у безпосередньому спілкуванні.

Особливі підходи у дослідженні рефлексивного аспекту функціонування суспільства та діяльності людини (Е.Гофман, В.С.Лефевр) [7;17] полягають у тому, що індивід має певне, засноване на його попередньому життєвому досвіді, гіпотетичне уявлення про те, як його сприймає і які мотиви має щодо нього другий індивід, а також про те, що другий має приблизно таке ж уявлення про те, як його сприймає перший індивід. У діалозі чи у спостереженні дій другого індивіда стосовно першого і навпаки, вони корегують і власні уявлення стосовно мотивів іншого, і стосовно гіпотези другого індивіда щодо мотивів і сприйняття першого. Такі ускладнені моделі сприйняття мотивів іншого щодо того чи іншого індивіда та моделі сприйняття першого другим і навпаки необхідні, наприклад при конкурентному змаганні соціальних суб'єктів, при різноманітних соціальних та правових конфліктах, при виробленні військових стратегій, роботі спецслужб та веденні бойових дій. Разом з тим, соціальна рефлексія необхідна не в меншій мірі і при солідарних соціальних діях, коли взаємно узгоджені цінності, стратегії дій і норми та правила відносин між суб'єктами.

Соціально-самоорганізаційний підхід і метод соціальної рефлексії при аналізі суспільних явищ і процесів не є взаємно суперечними, а навпаки, доповнюють один одного. Це зовсім не означає, що самоорганізація соціуму є повністю і суцільно свідомою; навпаки, значний масив самоорганізаційних процесів у суспільстві відбуваються за участю колективного несвідомого. Однак, і певна частина соціальних процесів відбувається за участю свідомості людей, і піддається свідомій саморегуляції й цілеспрямованому управлінню.

Концепція соціальних мереж.

Одним із способів практичного прояву рефлексивних соціально-самоорганізаційних процесів є вибудовування соціальних мереж. Соціальні мережі з'являються тоді, коли той чи інший індивід, виходячи з власних інтересів та мети, приєднуються до вже існуючої мережі, або намагається створити та створює цю мережу з власної ініціативи у своєму найближчому соціальному оточенні або публічному просторі. Людина народжується й виховується у найближчому родинному оточенні, що і є вже її первинною природною соціальною мережею. Але з певного віку людина активно приєднується до більш широких суспільних зв'язків, важливою складовою яких є публічні соціальні мережі. В авторитарних та тоталітарних суспільствах суспільні мережі значною мірою придушуються та руйнуються ієрархічно вибудованою владою або криміналітетом.

Мережеві соціальні зв'язки у реально функціонуючому суспільстві не можуть існувати у «чистому» вигляді і є невіддільними від ієрархічних. У реальному суспільстві може бути лише різна пропорція співвідношення горизонтальних, мережевих зв'язків – з одного боку, та вертикальних, ієрархічних – з іншого.

Суспільні мережі можуть бути самими різноманітними. Це можуть бути інфраструктурні мережі, мережі виробництв, торговельні мережі та мережі фінансових установ, навчальних закладів, установ культури тощо [14;27]. Суспільні мережі пронизуються соціальними мережами у вузькому значенні як взаємовідносинами між членами соціуму, що мають різні економічні, владні та культурні статуси та різноманітні ідентичності.

В умовах зростання інтенсивності та щільності комунікаційних потоків у сучасному суспільстві, мережеві структури самоорганізуються як спонтанним чином, так і за певним, узго-

дженням між учасниками мережі композиційним планом, який передбачає умови членства у мережі. Хоча і в тому, і в іншому разі члени мережі відрефлексовують власні інтереси та мету участі у даній мережі. Характер цих самоорганізаційних процесів у мережі визначається параметрами порядку, закладеними в нормах та правилах взаємодії членів даної мережі.

Інформаційна мережа Інтернет сприяє самоорганізації середнього класу, консолідації громадянського суспільства, дискурсивному формуванню актуальних трендів суспільного розвитку, розгортанню діяльності, спрямованій на захист соціальної справедливості, прав людини та ствердженню її гідності. В добу індустріалізації, особливо у розвинутому індустріальному суспільстві, мережі міжнародних матеріальних потоків, переміщень людей та потоків інформації стають значними. В інформаційному постіндустріальному рефлексивному суспільстві роль та значення мережі інформаційних потоків суттєво зростає, що сприяє певним синергетичним ефектам прискореного виникнення нової якості процесів. Проте, реальне розв'язання суспільно-політичних проблем здійснюється не у віртуальній реальності, а концентрацією й організованими діями критичної маси громадян у певних важливих місцях соціального простору. Це продемонстрував другий Майдан, завдяки якому Україна робить суттєвий внесок у розвиток самоорганізаційних мережевих процесів сучасної цивілізації.

Мережі є досить гнучкими та досить стійкими. Над об'єктивними мережами суспільних відносин надбудовуються і, відповідно до певних параметрів порядку (властивостей каналів мереж), організуються соціальні структури й соціальні інститути з певними управляючими центрами. В здоровому суспільстві мережі взаємодій та взаємовідносин є первинними та визначальними щодо інститутів та соціальних структур аналогічно до того як соціальна самоорганізація є первинною стосовно соціальної організації. У випадках, коли соціальна організація придушує соціальну самоорганізацію, суспільство втрачає значну частину власного інноваційного потенціалу і стає неконкурентоспроможним.

Через одних і тих же соціальних суб'єктів можуть проходити безліч соціальних мереж – виробничих, фінансових, культурних. Однак, і самі мережі можуть відрізнятися одна від одної «чисто математичними» властивостями. Вони можуть бути мережами великої й малої інтенсивності; одномірними й багатоярусними; з відкритим та з вибіркоким доступом; місцевими, регіональними та глобальними; постійно існуючими та спонтанно виникаючими [17;27]. Однією з суттєвих характеристик мереж є їхня ризоматичність, відсутність жорсткого централізованого підпорядкування єдиному центру, що робить їх надзвичайно стійкими й «живучими». Всередині державних інституцій можуть бути неформальні корупційні мережі, що робить ці інституції непрацездатними, руйнує їхню функціональність. Громадянське суспільство має право на утворення неформальних мереж, державні інституції такого права не мають. Не державний апарат має контролювати суспільство, а суспільство має контролювати державний апарат.

На відміну від бюрократизованих ієрархічних форм, мережі є гнучкими й ефективними, вони децентралізують виконання й розподіляють прийняття рішень [27]. При виробленні й прийнятті рішень учасниками мережі, всі вони, в міру власної обізнаності й компетентності, роблять відповідний внесок у його прийняття. При виконанні рішень учасники мереж беруть на себе ініціативу творчого їх виконання при сприянні партнерів по мережі. Діяльність, що включена в мережу є більш конкурентоспроможною ніж та, що в мережу не входить і з часом всі, або майже всі, види діяльності приєднуються до мереж.

В роботі комп'ютерних інтернет-мереж мережеве співтовариство (network community) [41] дотримується певних правил встановлених по замовчуванню конклюдентним шляхом. На форумах припускається полеміка, що сприяє виробленню загальних цінностей, стратегії та конкретних цілей поточної діяльності того чи іншого мережевого співтовариства. Але коли який-небудь член мережі нав'язує сторонні цілі, що відволікають увагу співтовариства від головних завдань, він відходить на периферію уваги даної громади. Щодо різноманітних тролей та «засланих казачків», що навмисно по тій чи іншій причині заважають діяльності співтовариства, застосовуються певні узгоджені прийоми ігнорування та вилучення з мережі. Як зазначають О.Бард та Я.Зодерквіст [1], деякі мережі встановлюють певні ексклюзивні правила, що відкривають доступ до мереж обраним, найбільш кваліфі-

кованим особам, які мають корисні для мережі інноваційні ідеї. Іноді для доступу в ту чи іншу мережу встановлюється пароль.

Але якщо йдеться про публічні мережі з відкритим доступом, то лідерами думок стають особистості, що пропонують найбільш аутентично виражені для екзистенції членів мережевого співтовариства цінності, найкраще розроблені стратегії діяльності. Частіше за все, лідерів думок є декілька, і лідерська група може постійно поповнюватися новими членами, в залежності від інноваційності та реальності практичного втілення їхніх ідей. Якщо діяльність Інтернет-співтовариства доповнюється паралельним використанням засобів масової інформації, то його вплив на суспільство стає ще більш дієвим. Щоб мати високий рейтинг, менеджери ЗМІ вишукують лідерів думок у соціальних інтернет-мережах і запрошують їх до теле- та радіопрограм. Разом з тим, слід мати на увазі, що власники ЗМІ фільтрують інформацію відповідно до своїх кланових інтересів, і лише самовибудовані електронні мережі можуть виражати інтереси та цілі середнього класу, та його ядра – креативного класу, що є носієм інноваційного розвитку.

Концепція конструювання суспільних відносин.

Самоорганізована соціальна мережа може бути дієвим засобом конструювання соціальної реальності і створення таких суспільних відносин, що все більш і більш повно гармонізують з вихідною матрицею людської природи, і роблять даний соціум конкурентоспроможним. Тут необхідно відокремити соціальне конструювання реальності, ідею якого запропонували П.Бергер та Т.Лукман [3], і більш спеціалізоване конструювання соціальної реальності, яке стає все більш актуальним завдячуючи діяльності соціальних мереж. Виходячи з концепції соціології знання, яка акцентує на соціальній обумовленості знання, П.Бергер та Т.Лукман вважали що соціальне конструювання реальності полягає у декількох способах, котрі є також і рівнями цього конструювання. По-перше, це хабітуалізація, озвичаювання соціальної реальності, перетворення її на повсякденність. По-друге, це типізація реальності; сукупність цих типізацій створює взірці або моделі взаємодій, що створюють соціальну структуру. По-третє, це інституціалізація, яка на основі повторюваних типізацій встановлює ролі та статуси, взірці поведінки, підтримує нормативний порядок за допомогою санкцій та соціального контролю. По-четверте, це легітимація, що обґрунтовує існування тих чи інших інститутів в очах тих індивідів, які їх особисто не встановлювали. Соціальний світ, на думку П.Бергера та Т.Лукмана є продуктом діяльності людської свідомості[3]. Але цей світ реіфікується, уречевлюється для членів соціуму, здається квазіприродним. Соціальний філософ має «винести за дужки» це уречевлення і зрозуміти активну роль соціального конструювання реальності. Але на основі цього розуміння можна змінювати соціальну реальність у бажаному напрямку за допомогою конструюючої дії свідомості людей.

Починаючи з античних демократій люди могли конструювати бажані на той час суспільні відносини й конфігурації політичних систем. Хоча більшість проміжків історичного часу відзначалися або наявністю жорстких політичних режимів, або слабкою керованістю суспільними процесами. Але вже з другої половини ХХ ст. у розвинених країнах суспільству вдається досягти певного контролю над діяльністю державного апарату і брати участь у конструюванні інноваційних, більш досконалих, ніж були до того, суспільних відносин. Це конструювання починається з виявлення тих негативних суспільних явищ, що суперечать природі людини й загальнолюдським цінностям. Після того, у дискусіях та обговореннях співставляються інноваційні ідеї й виробляється програма (або стратегія) суспільного розвитку, яка мала б влаштовувати більшість суспільства, в тому числі і з моральної точки зору [13]. По мірі просування до намічених цілей, вони можуть уточнюватися й корегуватися. В соціумі, в якому розвинена самоорганізація рефлексивних (свідомо вибудовуваних) соціальних мереж громадянського суспільства, конструювання інноваційних інституційних відносин суттєво інтенсифікується й прискорюється. Крім того, якщо в суспільстві вже існують підтримувані електронними засобами зв'язку самоорганізовані соціальні мережі, то це вже передбачає і наявність у даному соціумі соціального інтелекту й соціального капіталу, які потрібні для конструювання відносин «суспільства знання».

Використання взаємодоповняльності соціальних методологій як засобу конструктивної практичної діяльності.

Таким чином, для аналізу суспільства, в якому відбувається реструктуризація суспільних відносин, дослідник має обрати найбільш адекватні для аналізу даного суспільства методології. Ці методології можуть бути взаємодоповняльними, такими, що послідовно досліджують суспільство з погляду різних методологічних підходів. У такому разі, чим більше подібних методологій використовується, тим повнішим буде дане дослідження. Але можуть бути і такі методології, які не стикаються між собою, або дублюють одна одну. Тому, для дослідження краще обирати методології, які в своїй сукупності, в залежності від завдань дослідження, взаємно доповнюють одна одну. Так, наприклад, для дослідження суспільства, що зазнає глибинних структурних реформ, можна послідовно, і водночас, у сукупності, використати самоорганізаційний підхід, рефлексивний підхід, методологію аналізу суспільства як мережевого суспільства, а також ідею соціального конструювання реальності. Зазначена сукупність методів практичної соціальної філософії пропонує активним представникам громадянського суспільства й членам соціальних мереж, що їх підтримують, конкретні способи та схеми конструктивної самоорганізаційної діяльності, дозволяє активно впливати на реформування соціальних інститутів.

При цьому неприйнятним є перебільшене використання релятивістського підходу, заявленого постмодернізмом. Зрозуміло, що поважати необхідно різні точки зору. Однак, є неминучі обмеження при аналізі соціальної реальності, що накладаються генетично закладеною соціально-моральною природою людини та відповідними їй принципами, цінностями та нормами, сформованими ще в період антропосоціогенезу. Прогрес у розвитку суспільства полягає не тільки і не стільки в технологічному прогресі, скільки у поступовій зміні політичних форм, кожна наступна з яких все більше наближається до глибинних соціальних цінностей, що визначаються матрицею людяності. Хороша новина полягає в тому, що такі соціуми є найбільш конкурентоспроможними у сучасному світі.

Широкі верстви самоорганізованого громадянського суспільства шляхом соціально-морального вибору за допомогою соціальних мереж оволодівають знаннями та практичними навичками стосовно способів та методів суспільного контролю над базовими політичними та іншими інститутами. Соціальна рефлексія першого порядку як регулятор практичної діяльності у суспільній свідомості все більшою мірою наповнюється суспільствознавчим гуманітарним, і зокрема, соціально-філософським знанням, тобто елементами соціальної рефлексії другого порядку, роблячи тим самим соціальну філософію практичною соціальною філософією.

Література:

1. *Бард А., Зодерквист Я.* Нетократия. Новая правящая элита и жизнь после капитализма. – СПб, Стокгольмская школа экономики в Санкт-Петербурге, 2004. – 232 с.
2. *Белл Д.* Социальные рамки информационного общества //Новая технократическая волна на Западе. – М.: Прогресс, 1986. – С.330-342.
3. *Бергер П, Лукман Т.* Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания. М.: Издательство «Медиум», 1995. – 323 с.
4. *Бодриар Ж.* Симулякри і симуляція. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. – 230 с.
5. *Гидденс Э.* Устройство общества. Очерк теории структуризации. – М.: Академический Проект, 2005. – 528 с.
6. *Гидденс Э.* Нестримний світ: як глобалізація перетворює наше життя. Пер. з англ. Поліщук Н.П. – К.:Альтерпрес, 100 с.
7. *Гоффман Э.* Преставление себя другим в повседневной жизни, М.: Канон-пресс-ц, 2000. – 304 с.
8. *Докинз Р.* Эгоистичный ген. – М.: Мир, 1993. – 318 с.
9. *Дольник В.Р.* Непослушное дитя биосферы. Беседы о поведении человека в компании птиц, зверей и детей. Издание 4-е дополненное. – СПб.: ЧеРо-наНеве, Петроглиф. – 2004. – 352 с.
10. *Иванов Д.В.* Виртуализация общества. – СПб.: «Петербургское Востоковедение», 2000. – 96 с.
11. *Кастельс М.* Информационная эпоха: экономика, общество и культура. – 12. Кастельс М. Интернет-галактика. Міркування щодо Інтернету, бізнесу і суспільства. К.: Ваклер, 2007. – 304 с.
13. *Кисельов М.М.* Етичний контекст сучасної науки //Теоретичні проблеми сучасної етики. – Полтава: ПНТУ імені В.Г.Короленка, 2012. – С.57-140.

14. *Князева Е.И.* Сетевая теория в современной социологии // Социология. – 2006. – №2. – С. 82-88. /Электронный ресурс Белорусского Государственного Университета.
15. *Култаева М.Д., Навроцкий О.И., Шеремет И.И.* Європейська теоретична соціологія ХХ-ХХІ століття. Навчальний посібник. – Х.: ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2008. – 328 с.
16. *Лазоренко О.* Соціальний капітал: соціальні та професійні мережі в Україні. – К.: Видавництво «Енергія», 2010. – 104 с.
17. *Лефевр В.А.* Конфликтующие структуры. Издание второе, исправленное и переработанное. М.: Советское радио», 1973. – 158 с.
18. *Лоренц К.* Так называемое зло: к истокам агрессии / К.Лоренц; пер. с нем. И.Андрущенко. – Киев, Знання, 2011. – 351 с.
19. *Луман Н.* Введение в системную теорию. – М.: Издательство «Логос», 2007. –360 с.
20. *Лях В.В.* Соціальний характер людини і проблема ідентичності в добу глобалізації //Мультиверсум. Філософський альманах /Гол. ред. Лях В.В. – Вип.9(107). – К.: 2011. – С.3-27.
21. *Лях В.В.* Ціннісні орієнтації інформаційного суспільства: дух свободи і креативності //Ціннісні орієнтації сучасного інформаційного суспільства. – К.: Інститут філософії імені Г.С.Сковороди, Київський університет туризму, економіки і права, 2013. – С.40-59.
22. *Малахов В.А.* Людність як межа моральна цінність за умов сьогодення //Етика і культура: Актуальні етичні проблеми у сфері культури: Матеріали Міжнар. Наук. Конф. – ч.І. – К.: 2004. – с. 13-14.
23. *Маслоу А.* Новые рубежи человеческой природы. – М.: Смысл, 1999. – 425 с.
24. *Мертон Р.* Социальная теория и социальная структура. – М.: АСТ, хранитель, 2006. – 880 с.
25. *Масуда Й.* Комп'ютопія //Філософська та соціологічна думка. Пер. з англ. В.В.Ляха. – 1993. - №6. – С.36-50.
27. *Назарчук А.В.* Сетевое общество и его философское осмысление // Вопросы философии. №7, 2008, – С.61-75.
28. *Николис Г., Пригожин И.* Познание сложного. – М.: Мир, 1990. – 358 с.
29. *Пригожин И., Стенгерс И.* Время. Хаос. Квант. – М.: Прогресс, 1994. – 266с.
30. *Пригожин И., Стенгерс И.* Порядок из хаоса. Новый диалог человека с природой. – М.: Прогресс, 1986. 432 с.
31. *Тотфлер Е.* Третья хвиля. – К.: Видавничий дім «Всесвіт», 2000. – 480 с.
32. *Хакен Г.* Самоорганизующееся общество. Пер. с нем. Князевой Е.Н. //Синергетическая парадигма. Социальная синергетика. – М.: Прогресс-Традиция, 2009. – 688 с. – С.350-369.
33. *Хакен Г.* Синергетика. – М.: Мир, 1980. – 405 с.
34. *Фрейд П.* Педагогіка пригноблених. К.: Юніверс, 2003. – 166 с.
35. *Хайек Ф.А.* Пагубная самонадеянность. Ошибки социализма. – М.: Новости, 1992. – 304 с.
36. *Штомпка П.* Социология социальных изменений. – М.: Аспект-Пресс, 1996. – 416 с.
37. *Beck U., Lau C.* Second Modernity as a Research Agenda: Theoretical and Empirical Explorations in the “Meta-Change” of Modern Society //The British Journal of Sociology/ – 2005. Volume 56. Issue 4. – P. 525-557.
38. *Cooper G., Green N., Murtagh G.M., Harper R.* Mobile Society? Technology, Distance and Presens // Virtual Reality? Technology, Cyberbole, Reality /Oxford, Oxford University Press. 2002. – 349p. – P. 286-301.
39. *Heim M.* The Metaphysics of Virtual Reality. – New York, Oxford University Press, 1993. – 175 p.
40. *Igbaria M.* The Driving Force of Virtual Society //Communications of the ACM [Associatoin of Computing Machinery]. Vol 42, N12, December, 1999. – P.64-70.
41. *Kollanyi B., Molnar Sz., Szekely L.* Social Networks and Network Society. Budapest, Leonardo da Vinci, July 2007.29 p.
42. *Langman L.* From Virtual Public Sphere to Global Justice: a Critical Theory of Internetnetworked Social Movement //Sociological Theory, 2005. Vol. 23, No 1. – P. 42-72.
43. *Nettton S., Please N., Burrows R., Muncer S., Loader B.* The Reality of Virtual Social Support //Virtual Reality? Technology, Cyberbole, Reality. Oxford, Oxford University Press, 2002. – 349 p. – P.176-188.
44. *Woolgar S.* Five Rules of Virtuality // Virtual Society? Technology, Cyberbole, Reality. – Oxford, Oxford University Press, 2002. – 349 p. – P.1-22.

Любви́й Я.В. *Выбор методологии как проблема практической социальной философии*

Для исследования общества, которое реформируется, необходимо совмещать самоорганизационные, рефлексивные, сетевые и социально-конструктивные методологические подходы, которые представлены различными социально-философскими концепциями и теориями. Демократические социальные институты в постиндустриальном информационном социуме могут рефлексивно конструироваться в самоорганизационной деятельности гражданского общества.

Ключевые слова: методология, сетевое общество, самоорганизация, рефлексивное общество, социальное конструирование, практическая философия.

Lyubiviy Y. Selection of Methodology as a Problem of Practical Social Philosophy

For researching of reforming of society it is necessary to combine self-organizational, reflexive, network and social-constructive methodological approaches, which represented by various socio-philosophical concepts and theories. Democratic institutions in post-industrial informational society may construct by self-organizational activity of civic society through collective intellectual reflection.

Key words: *methodology, network society, self-organization, social designing, practical philosophy.*

УДК 176+305: 316.36

І. Горохолінська, кандидат філософських наук, асистент кафедри культурології, релігієзнавства та теології Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЧИ ДУХОВНИЙ ДЕСТРУКТИВІЗМ: ДО ПИТАННЯ ЕТИКО-РЕЛІГІЙНОГО І СУСПІЛЬНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ГОМОСЕСУАЛІСТІВ У ЄВРОПІ

У статті аналізується проблема «статусу» гомосексуалістів в Європі з врахуванням певних складових, що визначають цей статус й впливають на нього. Такими складовими визнаються: утвердження принципу толерантності та терпимості в європейському суспільстві як базової цінності, соціальна робота щодо практичного втілення механізму толерантизації взаємин із представниками ЛГБТ-спільноти та державні програми затвердження їх правового статусу, етичні колізії та релігійно-духовна складова означуваного питання

Ключові слова: *секуляризація, мультикультуралізм, гомосексуалізм, ЛГБТ-спільнота, толерантність, терпимість*

Питання статусу, прав та свобод осіб нетрадиційної сексуальної орієнтації взагалі та геїв зокрема є проблемою актуальною, а, до певної міри, й провокативною в умовах євроінтеграційних прагнень України. Об'єднана Європа, як відомо, обстоє і пропагує цінності терпимості, толерантності, свободи й гідності всіх людей незалежно від їхньої національної, культурної та, що важливо в даному разі в контексті пропонованої розвідки-дискусії, сексуальної приналежності. Викривлене, пропагандистське висвітлення даної проблеми в Україні призвело до певних упереджень та штампів усвідомлення етико-релігійного та суспільно-правового статусу гомосексуалістів у Європі й пов'язаних із цим реалій українського суспільного та духовно-культурного життя.

У межах дослідження маємо намір не тільки піддати рефлексії питання означених «статусів», а й визначитися щодо механізмів, які ці «статуси» фіксують. Тобто, наскільки релігійний чинник є впливовим щодо формулювання суспільної думки з означеної проблеми, визначення норм та специфічних форм співжиття представників традиційних і нетрадиційних поглядів на питання сім'ї, подружжя, виховання дітей, сексуальності взагалі як в країнах Європи, так і в Україні. Важливо розібратися, чи впливає релігія на суспільну мораль та право в даному конкретному питанні і чи взагалі має впливати? Як співвідносяться релігійна та секулярна духовність в умовах глобалізації? Чи є межі толерантності і якщо так, то хто їх проводить? І наостанок: чи будуть загрози духовного деструктивізму та впровадження альтернативних форм родини в Україні опісля її реального входження в систему загальноєвропейських не тільки економічних, юридичних, але й ціннісних стандартів життя?

В силу полівекторності цього питання спробуємо своєрідними блоками окреслити наші міркування з означеної проблеми та її складових.